

TE DE CANÀRIES

Bidens aurea (Ait.) Sherff [1915, *Bot. Gaz., Chicago*, **59** : 313]

<https://www.journals.uchicago.edu/doi/pdfplus/10.1086/331555>

SINÒNIMS DEL NOM CIENTÍFIC

- *Bidens arguta* Kunth
- *Bidens arguta* var. *luxurians* (Willd.) DC.
- *Bidens aurea* var. *wrightii* (A.Gray) Sherff
- *Bidens decolorata* Kunth
- *Bidens ferulifolia* (Jacq.) DC.
- *Bidens heterophylla* Ortega
- *Bidens heterophylla* var. *wrightii* A.Gray
- *Bidens longifolia* DC.
- *Bidens luxurians* Willd.
- *Bidens schaffneri* var. *wrightii* (A.Gray) Melchert
- *Bidens serrulata* Desf.
- *Bidens tetragona* (Cerv.) DC.
- *Bidens warszewicziana* Regel
- *Bidens warszewicziana* var. *bipinnata* Regel
- *Bidens warszewicziana* var. *pinnata* Regel
- *Bidens warszewicziana* var. *simplicifolia* Regel
- *Coreopsis ambigua* Nutt.
- *Coreopsis arguta* Pursh
- *Coreopsis aurea* Aiton
- *Coreopsis aurea* Dryand. ex Aiton
- *Coreopsis aurea* var. *incisa* Torr. & A.Gray
- *Coreopsis aurea* var. *leptophylla* (Nutt.) Torr. & A.Gray
- *Coreopsis aurea* var. *subintegra* Torr. & A.Gray
- *Coreopsis coronata* Walter
- *Coreopsis ferulifolia* Jacq.
- *Coreopsis incurva* Moench
- *Coreopsis lucida* Cav.
- *Coreopsis luxurians* (Willd.) P. Pell.
- *Coreopsis nitida* Cav.
- *Coreopsis nitida* Hort.
- *Coreopsis tetragona* Cerv.
- *Coreopsis tetragona* Cerv. ex La Llave & Lex.
- *Coreopsis trichosperma* var. *aurea* (Aiton) Nutt.
- *Coreopsis trichosperma* var. *aurea* (Dryand. ex Aiton) Nutt.
- *Diodonta aurea* (Aiton) Nutt.
- *Diodonta aurea* (Dryand. ex Aiton) Nutt.
- *Diodonta leptophylla* Nutt.
- *Diodonta mitis* Nutt.
- *Kerneria ferulifolia* (Jacq.) Cass.

NOMS POPULARS

Anglès: Arizona beggar-ticks, Beggarticks, Bur-Marigold.

Castellà: Acahjualillo, aceitilla amarilla, achochote, capitaneja, cempasuchilito, girasol de la milpa, jarachina, lampotillo, perilla, té, té de perla, té de milpa, té americano, té bravo, té bravío, té castellano, té de campo, té de cuneta, té de fraile, té de huerta, té de huerto, té de jara, té de milpa amarillo, té de la reina, té fino, té moro, té moruno, té normal, té negro, té sembrado, té silvestre.

Català: Te de Canàries.

Francès: Bident doré.

Gallec : bidentes, té, té americano, té chino.

Mexicà: Xiuh-elo-quílitl; Kutsumu tempahiti.

Portuguès : chá da horta.

Valencià: cànem de síquia.

DESCRIPCIÓ BOTÀNICA

J.P de Tournefort (1656-1708) li va posar aquest nom de «*Bidens*» degut a les 2 setes apicals que «mosseguen» la roba per quedar-s'hi adherides. Anteriorment, P. A. Matthioli (15001-1578) havia descrit aquestes plantes dins el gènere *Eupatorium*.

Dins la família de les Compostes o Asteràcies, pertany a la subfamília de les Asteròidies, per no tenir làtex i per tenir algunes flors no ligulades. Dins aquesta subfamília, pertany a la tribu de les *Coreòpidsae*, que es caracteritza per tenir l'estil no engruixit i glabre sota la bifurcació, però amb les rames apendiculades i piloses. *Bidens aurea* té les fulles oposades no espinoses, bràctees involucrals nombroses, no espinoses però que no recobreixen del tot el capítol, i amb el receptacle amb esquames; i aquenis amb arestes o setes espinoses curtes (fàcilment adherits a la roba) (2 terminals).

És una herba vivaç, erecta, robusta (0.5-1.8 m), que forma colònies denses gràcies als seus rizomes (de secció quadrangular) de desenvolupament força horitzontal i amb molta vitalitat o capacitat de reviure un cop trossets. Els rizomes són forts i flexibles i ajuden la planta a resistir riuades, fixant-se molt bé al sòl. La planta és glabrescent. Tiges de secció quadrangular, d'uns 8 mm de diàmetre, simples o poc ramificades, entre verdoses i de color de cafè vermellós (a l'envellir per la base, que pot arribar a lignificar-se). Són poc resistents o es trenquen amb facilitat. Les fulles fan (4)10-15(22) cm per 0.40-3.3 cm d'ample. Neixen oposades, excepte les superiors a les rames amb flors. Tenen un color verd mat fosc grisós o una mica blanquinós, sobre tot per baix i a les puntes, i poden estar una mica arquejades cap avall. No estan dividides, excepte algunes basals 2-3 (5) vegades pinnati-dividides i que solen ja estar seques al florir la planta. Són peciolades, amb pecíols de fins a 4 cm, una mica alats, i, a vegades, ciliats; i amb limbe finament dentat. Limbe acuminat a l'apex, cuneat a la base. Els capítols (20-40 mm de diàmetre per 7-10 mm d'alçada) són erectes i distribuïts en corimbos més o menys poblats, amb peduncles de fins a 15 cm de longitud, i amb bràctees involucrals no foliàcies, i 5-8 lígules (estèrils) oblongues-obovades en part grogues daurades (zona proximal) i en part blanques (zona

distal), de 10-30 mm, dentades a l'apex o subíntegres, però en algunes flors reduïdes al mínim. Floretes centrals (40-60) grogues, de 4-6 mm, glabres, pentàmeres, amb anteres de color cafè. Involucre amplament campanulat o gairebé hemisfèric, peludet a la base, amb dues sèries de bràctees. Bràctees exteriors (5-17) verdes almenys al marge, linears, de 3-6 mm de longitud, ciliades al marge. Bràctees involucrals interiors entre 8 i 15, lanceolades, ovades, de 4-6 mm de longitud, de color cafè per dins, grogues al marge, amb pèls a la punta. Receptacle pla, amb pàlees de fins a 8 mm de longitud (tan o més llargues que els aquenis), lanceolades, acuminades, amb marg escariós. Els aquenis fe 4-6 mm x 0.9-1.2 mm els exteriors, i 5-7 mm x 1-1.2 mm els més interiors. També se'ls coneix com a cípsels. Són estrets, linears, una mica aplanats, a vegades amb 3-4 angles, de color cafè molt fosc o negrós amb 2-3 arestes o setes groguenques dirigides cap amunt (en ganxo cap avall a la punta) de 1.2-2.5 mm, barbadetes. Els marges són glabres. Les cares laterals són una mica convexes i poden ser glabres o una mica tuberculades. Plàntules amb cotiledons espatulats-oblanceolats de 7-20 mm x 2-3 m. Fulles ovades-trilobades de 3-7 x 2-6 mm, glabres; pecíols 3-6 mm. Floreix d'agost a novembre. Nombre de cromosomes $2n = 17-18 -23-24-35-72$.

DISTRIBUCIÓ GEOGRÀFICA.

És originària d'Amèrica central, entre Arizona i Guatemala, però es troba subespontània o cultivada a Europa, a Xile i a l'Argentina (on pot arribar a ser invasiva a les vinyes) i també a Austràlia i Nova Zelanda —veure zones en color morat al mapa-mundi de «plats of the world»—. Prefereix una bona insolació i sòls humits, no massa ben drenats, i rics en matèria orgànica ben descomposta. Resisteix gelades febles (fins a -25°C) però no estar coberta de neu. Tampoc aguanta les sequeres prolongades, si bé amb humitat suficient resisteix temperatures de fins a 50°C . Pot viure fins a 2000 m snm. És sensible a la colonització per oïdi. Les flors atrauen un munt d'insectes pol·linitzadors. Les llavors recent agafades de la planta germinen bé al sòl sense cobrir-les de terra. La planta nova triga un any a produir flors. Sui volem que arrel·li un tros de rizoma hem de mantenir-lo sempre en aigua abans de plantar-lo. Un cop enterrat caldrà regar-lo generosament durant 2 setmanes. A Catalunya es fa especialment a la franja de terra baixa propera al litoral fins a 200 m snm, però al Jardí Botànic de Gombren, provinent del Jardí Botànic de l'Ampolla (Baix Ebre), sembla haver-s'hi adaptat bé. És potencialment invasora en el sentit que no conviu amb altres espècies (excepte *Arum italicum*). A la península hispànica es fa especialment vora les zones litorals i també a la conca del Tajo.

PROPIETATS

- analgèsic
- anticatarral
- antiespasmòdic
- antifúngic
- antiinflamatori
- antioxidant
- antisèptic

- antitumoral
- antiulcerós
- astringent
- carminatiu
- cicatritzant
- depuratiu
- digestiu
- diürètic
- estomacal
- galactagog
- immunomodulador
- laxant (fulles i flors)
- protector estomacal (millor que l'omeprazol)*
- protector hepàtic
- protector neuronal
- purgant (tiges)
- rejuvenidor
- tranquil·litzant
- vasodilatador
- vulnerari

*Explicable almenys per un mecanisme complexe que depèn de les prostaglandines i inclou l'estimulació del contingut de glicoproteïna a la mucosa gàstrica i la reducció dels valors de la permeabilitat microvascular de la mucosa. També fa que hi hagi menys leucòcits infiltrats i que es recuperi la vascularització de la zona ulcerada. L'extracte fa que es formin més radicals SH— no proteics, protectors de la mucosa front al etanol i a la sal comuna (ClNa). Això segons les proves amb extracte de la planta fet amb èter sobre l'estómac de rates. L'omeprazol no evita, com sí que ho fa la *Bidens aurea*, que la mucosa s'aprimi per efecte de l'etanol o la sal.

USOS

- bronquitis
- diabetis
- dolors musculars
- febre
- estrenyiment (tiges)
- gastritis
- hipertensió
- indigestions
- insolacions
- intoxicacions per verí

- mal de cap
- mal de panxa
- malària (=paludisme)
- obesitat
- pulmonia
- retenció d'orina

PREPARATS

Barreja anticatarral: vi + orenga + menta de les faves + menta de burro (*Mentha rotundifolia*) + Polioli (*Mentha pulegium*) + figues seques. Es bull i es beu amb mel i amb una mica de mantega.

Infusió: 2-3 cullerades de flors & fulles trossejades/ 1 L d'aigua bullint. Beure'n tant com es vulgui. Millor preparar-la amb planta fresca o assecada recentment. Té color vermellós.

Oli: un cop mullada la planta (recent assecada) amb alcohol de boca, posar-la a sol i serena 40 dies macerant en oli, que la cobreixi en un pot ben tapat. Serveix per a curar ferides o talls i per prendre.

Tintura: preparada amb alcohol de 60 ° en la proporció 1:10. Té efecte antibiòtic.

BARREGES

Digestiva i anticatarral: *Bidens aurea* + *Origanum vulgare*.

Mal de cap: a parts iguals en pes: summitats *Bidens aurea* + summitats *Verbena officinalis* + fulles de *Mentha piperita* + fulles de taronger amarg (*Citrus aurantium*). Infusió (una culleradeta de la barreja per tassa d'aigua bullint).

PRINCIPIS ACTIUS

<https://bibliotecadigital.ipb.pt/bitstream/10198/18300/1/pauta-relatorio.pdf?fbclid=IwAR00iY4nx0F-eyT5yTCKWZ3iUQmbqBEyfotldOMJ6pi1XiACaibONoH7cF8>

- 1-(2-acetoxi-2-metil-propionil-oxi)-isobutirat d'eugenol [rels]
- 2'-hidroxi-4,4'-dimetoxichalcona
- àcid 1,3-O-dicafeoil-quínic
- àcid 3-O-feruoil-quínic
- àcid 3,4,5-tricafeoil-quínic
- àcid cafeic
- àcid cafeic descarboxilat
- àcid clorogènic (i derivats)

- àcid quínic
- àcid-3-cafeoil-quínic
- àcid-4-cafeoil-quínic
- àcid-5-cafeoil-quínic
- alkins [part aèria]
- auronès [tiges]
- chalcones
- chlacona-4-O-metil-buteïna
- flavanones
- flavonoides: luteolina
- glucòsids
- iso-okanina
- luteolina-7-O-beta-D-glucopiranosil-(1→6)-β-D-galactopiranosid
- luteolina-7-O-glucòsid
- luteolina-7-O-rhamnòsid
- luteolina-7-O-rutinòsid
- maritimetina-7-O-glucòsid
- okanina-4-metil-èter-3'-O-glucòsid
- quercetina-3-O-galactòsid
- rutina
- sulfuretina
- taxifolina (=dihidroquercetina)
- tetradecadiè (derivats) [part aèria]
- tricetina
- trideca-1-trans-11-dièn-3-5-9-tetraín [rels]
- tridecadiè (derivats) [part aèria]
- triterpens

Bidens aurea L. al jardí botànic de Gombren (X-2019)

ALTRES ESPÈCIES DEL GÈNERE A ESPANYA

<i>Bidens bipinnatus</i> L.			
<i>Bidens cernuus</i> L.			
<i>Bidens comosus</i> (A. Gray) Wiegand			
<i>Bidens frondosus</i> L.			
<i>Bidens pilosus</i> L.			
<i>Bidens subalternans</i> DC.			
<i>Bidens tripartitus</i> L.			